

ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ІСТОРІЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПОШУК ОПТИМАЛЬНОГО ТРАКТУВАННЯ

У науковому співтоваристві загальноприйнятою є думка, що концепція перехідного правосуддя виникла у середині 1990-х років, а отже, її варто вважати порівняно новим напрямом досліджень.

Протягом 1980-х років у частині південноамериканських держав після падіння режимів військової диктатури влада перейшла до цивільних урядів. У деяких випадках процеси демократизації супроводжувались діяльністю так званих «комісій правди» (спеціальні урядові та неурядові органи для розслідування резонансних правопорушень) та судовими переслідуваннями за окремими категоріями справ. Втім, уряди- правонаступники одразу зіткнулись з низкою етико-правових проблем: що робити з відповідальними за порушення прав людини при попередньому режимі, особливо, якщо вони зберігають політичний вплив і контролюють військову промисловість, яка підтримувала їхнє диктаторське правління? Якими будуть умови карального правосуддя для цих осіб? Що стане запорукою національного примирення і необхідною умовою для «загоєння ран» завданих суспільству? Як варто трансформувати державні інституції, аби такі соціальні і антропологічні катастрофи не змогли б повторитись будь-коли у майбутньому?

Втім, такі дебати не обмежувалися країнами «Південного конуса» і згодом виникли у Південній Африці, де панівним було твердження, що першочерговий акцент на забезпеченні правосуддя щодо злочинів періоду апартеїду (1948 – 1991) може поставити під загрозу мир. Під час перемовин щодо запровадження тимчасової конституції у 1993 році найбільшим «камнем спотикання» було надання амністії, на чому наполягали уряд і військові.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття досвід держав Європи, які пройшли через крах соціалістичної системи, лише

загострив необхідність становлення транзитивного правосуддя, сформувавши теоретико-правові підвалини для транзиту держав з післявоєнним комуністичним режимом до ліберальної демократії (Угорщина, Польща, Чехословаччина, Румунія, Німецька Демократична Республіка до і після об'єднання з ФРН). В той же час, серія збройних конфліктів міжнародного характеру на території Балканського півострова протягом 1991 – 2001 років ще більше поглибила це питання сформувавши потребу у розв'язанні конфлікту, що виник в результаті неперервного дроблення єдиної федеративної держави – Югославія внаслідок поглиблення мовного, етнічного та релігійного штибу.

На нашу думку, незважаючи на оригінальність висловленої позиції, зазначені події світової історії лише частково відтворювали інструменти транзитивного правосуддя, але були далекими від ідеї, теорії і глобального проекту прав і свобод людини. Ціннісна база, необхідна для захисту таких основоположних прав, як право на фізичну недоторканність, право на життя, право не піддаватися жорсткому поводженню вперше була відображена у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року і раніше не була основою правового дискурсу у вищеописаних подіях.

Ще один аргумент на підтвердження новизни концепції висловлений у роботі професора права Університету Нового Південного Уельсу Адама Чарноти. Він стверджує, що поняття перехідного правосуддя передбачає наявність і самого перехідного періоду, який варто розглядати як своєрідний шлях, де пунктом відправлення є збройний конфлікт, громадянська війна, іноземна окупація, авторитарний чи тоталітарний режим, геноцид чи беззладдя, а пунктом прибуття стан розвиненої ліберальної демократії.

Узагальнивши розуміння і погляди на правосуддя перехідного періоду, можна виробити узагальнену і збалансовану дефініцію, яка дозволить якнайповніше зрозуміти не лише зміст, але й цілі цієї концепції. Це – комплекс судових та позасудових заходів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати спадок систематичних та масових порушень прав людини у минулому з метою забезпечення

справедливості, підзвітності, примирення та досягнення гарантій неповторення шляхом втілення інституційних реформ.